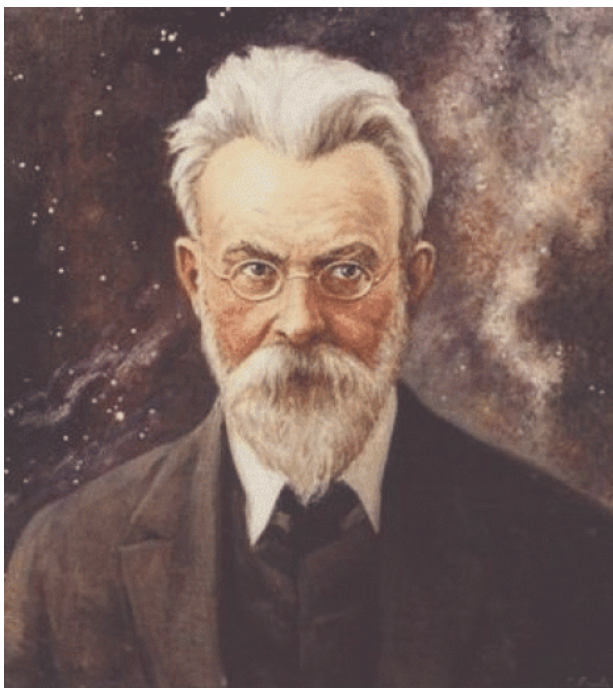

В. І. ВЕРНАДСЬКИЙ І ПОЛТАВЩИНА (ДО 155-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

12 березня 2018 року виповнилося 155 років із дня народження геніального вченого, видатного громадського діяча, організатора та першого президента Української академії наук Володимира Івановича Вернадського.

Наукові інтереси Володимира Вернадського були досить різнобічними.

Він відомий як видатний природознавець – мінералог, кристалограф, геохімік, біогеохімік, радіолог. Всесвітньо відомими є його вчення про живу речовину, біосферу і ноосферу.

Його могутній талант розквітнув на межі XIX і XX століть – у період великих відкриттів у галузі хімії та фізики, на початку проникнення нових ідей і методів у природні науки, що сприяло швидкому їх розвитку.

Здійснюючи свої подорожі, проводячи експедиції, Володимир Іванович проїхав десятки тисяч кілометрів, перетнув уздовж і поперек Європу, Кавказ, Урал, пройшов тисячі кілометрів, вивчаючи ґрунти України і Центральної Росії, рудники і кар'єри Німеччини, Польщі, Чехословаччини. Він досконало володів багатьма європейськими мовами.

Володимир Іванович вивчав вулкани Європи, цікавився грязевулканами Керчі й Тамані, рудами в Англії та Україні, вивчав гранітні масиви Забайкалля і Франції, базальтові лави північної Ірландії. У 1913 році працював у музеях і бібліотеках США і Канади.

Вернадський був ученим-енциклопедистом, про що свідчить перелік галузей науки, яким були присвячені його праці. Серед 416 наукових публікацій 100 присвячені питанням мінералогії, 70 – біохімії, 50 – геохімії, 43 – історії науки, 37 – організації науки, 29 – кристалографії, 21 – радіогеохімії, 14 – ґрунтознавству, решта – філософії та загальної біології. Недаремно учень В. І. Вернадського академік О. Є. Ферсман називав свого вчителя найвидатнішим дослідником природи останнього століття.

Життя вченого було тісно пов'язане з Полтавою, так як батьки дружини Володимира Івановича – Наталії Єгорівни Старицької – мешкали в Полтаві. Тут жив і працював видатний письменник Володимир Галактіонович Короленко, троюрідний брат вченого. Словом, своїм походженням по материнській і батьківській лінії він був українцем.

У 1890 році Володимир Іванович прибув до Полтави на запрошення Василя Докучаєва, який запропонував йому взяти участь у дослідженні ґрунтів Полтавської губернії. Вернадський погодився і взяв участь у дослідженні ґрунтів Кременчуцького повіту.

У результаті експедиції в Кременчуцькому повіті було зібрано 422 зразки ґрунтів і 36 зразків гірських порід, підготовлено опис ґрунтів, складено ґрунтову карту Кременчуцького повіту і Полтавської губернії, описано ґрунтові профілі, зроблено припущення про існування на цих територіях у давнину системи різноманітних прісноводних басейнів (озер). Опрацювання цього матеріалу лягло в основу багатотомного видання експедиції В. В. Докучаєва «Матеріали до оцінки земель Полтавської губернії», 15-й випуск якого написав Вернадський.

Вернадський одним з перших припустив існування могутньої магнітної аномалії вздовж річки Псел у районі Кременчуцького повіту. Результати проведених наукових досліджень він виклав у статті «Ознаки залізних руд у Полтавській губернії», що була опублікована в журналі «Хуторянин» № 32 за 1897 рік.

Вернадський В. І. вніс значний вклад у розвиток мінералогії, хімії та радіології.

У 1901 році неподалік від села Гінці Лубенського повіту Вернадський обстежує палеолітну стоянку, яка виявилася унікальною і переросла в більш детальні розкопки. Результати цього дослідження викладені в роботі «Про палеолітну

стоянку в Гінцях», що залишилася в рукописі.

Протягом 1917–1918 років, проживаючи в Полтаві та Шишаках (на «Бутовій горі»), Володимир Іванович продовжує роботу над проблемами мінералогії і геохімії, глибоко вивчає біогеохімічні питання, розробляє основи вчення про біосферу. Результати цих досліджень були викладені в 1926 році у монографії «Біосфера».

26 травня 1918 року Вернадський виступає на зборах Полтавського товариства любителів природи з доповіддю «Про значення для геохімії спостережень над складом і вагою організмів». Він розробив статут цього товариства і був обраний його першим головою.

Перебуваючи на Полтавщині, він проявив себе як ґрунтознавець-еколог. Саме тоді він одним з перших у Росії звернув увагу на те, що людина виступає як могутній чинник оточуючого середовища, спустошуючи його рослинний і тваринний світ.

Він з болем і тривогою зазначав: «Нема тиші і нема могутності природних сил, які ще недавно були в степу, які ми знаємо за попередніми описами і можемо відновити на основі небагатьох уцілілих куточків давнішнього світу».

Порівнював із теперішнім степом – обчищеним, пустельним, гладким. «У балках немає лісів, трави не ростуть густо, всюди тягнуться поля, а в інших місцях – піски, солончаки.

Колишні жителі степів знищені, заплави Дніпра стоять пустельні; життя дрібніше на нашій планеті діяльністю людини... все більш велике, більш сильне зникає і губиться безповоротно і нещадно. Цей процес іде повсюди».

Складається таке враження, що мова йде про сучасний стан природи. Разом з її втратами В. І. Вернадський зумів побачити красу степу, те, що в подальшому приведе до глобального узагальнення про живу речовину і її роль у природі: «Але інколи степ і тепер гарний. Гарний він вранці, коли усі предмети дають дивні тіні, коли сонячні промені немовби торкаються кінця видимого простору. Тоді пробуджується життя... Адже у цьому житті є краса, є вона у формі, барвах – є вона і у своєму власному хоріві, у вічному змінюванні».

Зібрані на Полтавщині матеріали лягли згодом в основу низки наукових праць Вернадського, в яких він одночасно наголошує на біологічному факторі ґрунтоутворення та ролі у цьому процесі живої речовини та продуктів її життєдіяльності. Дані свого учня використав Василь Васильович Докучаєв у написанні відомої книги «Наші степи колись і тепер». Разом з іншими учасниками експедиції Володимир Іванович складав першу в

світі десятиверстову карту ґрунтів Полтавської губернії.

Штаб-квартира експедиції Докучаєва знаходилася в Нових Санжарах у будинку козака С. Півня, в якому мешкали і працювали В. І. Вернадський і В. В. Докучаєв.

Саме в цьому будинку відбулася перша розмова цих двох учених про живу речовину.

Наукова розробка цієї ідеї тісно пов'язана з Полтавською сільськогосподарською дослідною станцією. Вернадський побував тут у 1916 і 1918 роках, його цікавили наукові дані відділу ентомології, матеріали щодо кількості комах на певній площі посіву, зібрані відомим вітчизняним ентомологом М. В. Курдюмовим, якого в своїй книзі «Жива речовина» він називає «талановитим натуралістом».

Ентомологічні дані Полтавської сільськогосподарської дослідної станції були першими експериментальними даними, з яких В. І. Вернадський почав підрахунок загальної маси живої речовини нашої планети.

Під назвою «Жива речовина» книга відома у всьому світі. Зараз вона привертає до себе все більше увагу науковців, приваблює своїми висновками, що біосфера – нероздільна зона життя, похідним від якої є людство. У цих наукових розробках Володимир Іванович був першим.

Вчення Вернадського про ноосферу включає чотири основні положення:

- ноосфера – сфера розуму і праці;
- зміни біосфери обумовлені як свідомою, так і підсвідомою діяльністю людини;
- розвиток ноосфери пов'язаний з розвитком соціально-економічних факторів.

Вернадський встановив нерозривний зв'язок подальшої еволюції біосфери з розвитком людства і ввів поняття ноосфери.

Філософські узагальнення проблем живої речовини прийшли до Вернадського теж на полтавській землі. Тут він створив вчення про біосферу та визначив роль живої речовини в її формуванні. Особливо багато вчений працював на своїй дачі на Бутовій горі влітку 1913 року.

З ініціативи В. В. Докучаєва та В. І. Вернадського, за рішенням Полтавського губернського земства у вересні 1891 року заснований один із найбільших музеїв України – Полтавський природо-історичний (нині Полтавський краєзнавчий музей) ім. Василя Кричевського.

У 1897 році, перебуваючи в Полтаві, він спільно із завідуючим музеєм М. О. Олеховським вивчає два зразки залізної руди, що надійшли до музею, а потім відвідують обидва місцезнаходження залізних руд біля м. Кременчука і околиць.

ці с. Гавронці в Полтавському повіті.

У 1918 році Вернадський організував Українську академію наук і був обраний її першим президентом. У роки громадянської війни в Києві створив бібліотеку, що згодом перетворилась у Національну бібліотеку України і носить його ім'я.

Викликає подив геніальність Вернадського, вміння мислити масштабами всієї планети, а найбільше те, що висунуті ним ідеї не підвладні часу. Навпаки, вони стають усе більш актуальними.

Особливо це стосується вчення про біосферу – зону сукупності всіх живих організмів Землі, та ноосферу – зону впливу людським розумом на природні процеси.

Ідеї Вернадського набагато випереджали час, в якому він творив. Повною мірою це стосується вчення про біосферу та її перехід в ноосферу. Тільки зараз, в умовах надзвичайного зростання глобальних проблем, стають зрозумілими його пророчі слова про необхідність мислити і діяти в планетарному, тобто в біосферному аспекті. Доля нашої планети й доля людства – це єдине ціле.

Вернадський застерігав, що, почавши «перебудову» природи та впроваджуючи все нові технології, людина повинна все зважити, тобто підходити до всього з розумом. З цього випливає, що біосфера, яка зародилася у гідросфері, поступово переходить в ноосферу, або в сферу розуму.

У його відомій статті «Кілька слів про ноосферу» він сформував своє уявлення про ноосферу як сферу людського розуму, що забезпечує умови для процвітання людства.

«Десятиліттями, цілими століттями вивчатимуться і заглиблюватимуться його геніальні ідеї, а в працях його відкриватимуться нові сторінки... Молодим поколінням він буде завжди служити вчителем у науці та яскравим зразком плідно прожитого життя» – так писав про Вернадського один з його учнів академік О. Є. Ферсман.

Не дивлячись, що минуло 155 років від дня його народження, він залишається нашим сучасником, адже його науковий пошук був спрямований у майбутнє, значно випереджаючи час,

в який він жив і творив.

Праці Вернадського допомагають нам краще зрозуміти життя Землі, її нинішнє та майбутнє, зв'язані з нами, з нашою працею і думками.

В історії науки важко знайти вченого, який би зробив так багато для людства, як Вернадський. Його праці мають неоціненне світоглядне значення, оскільки доповнюють такі фундаментальні поняття науки і філософії, як матерія, енергія, простір, час та Всесвіт.

Тісний зв'язок вченого з Полтавщиною, проведені тут дослідження породили у керівництва Полтавської державної аграрної академії ідею про увіковічення пам'яті цього велета науки.

12 листопада 2003 року в академії відбулася наукова конференція «В. І. Вернадський і сучасність», присвячена 140-річчю від дня народження Володимира Івановича Вернадського – геніального вченого, видатного громадського діяча, організатора та першого президента Української академії наук. Символічно, що конференція проходила під гаслом Вернадського «І любов до України єднає нас».

У цей же день на території академії урочисто відкрито пам'ятник Володимиру Івановичу Вернадському, а 24 листопада 2008 року біля пам'ятника зустрілися учасники Міжнародної наукової експедиції «Меридіан Вернадського».

Важливим пам'ятним місцем, пов'язаним з ім'ям Володимира Івановича на Полтавщині, є Бутова Гора – природній заповідник на лівому березі річки Псел поблизу селища Шишаки.

У деяких населених пунктах Полтавщини історична пам'ять про видатного вченого увічнена в пам'ятних знаках, меморіальних дошках, назвах вулиць, навчальних закладів.

Великий вчений ніколи не забував про ту землю, яка генетично дала йому сили для наукового подвигу, для осягнення проблем планетарного характеру. Адже мати Вернадського була родом з України, подружжя Вернадських поєднувало те, що вони були українцями, любили Україну, її народ, культуру. Володимир Іванович вірив у щасливе майбутнє людства, сподівався на духовне і політичне пробудження його рідної України.

Помер Володимир Іванович 6 січня 1945 року на 82-му році життя.

Опара М. М., кандидат сільськогосподарських наук, професор кафедри землеробства і агрохімії ПДАА, заслужений працівник сільського господарства України, заступник голови Громадської спілки «Полтавське товариство сільського господарства»

Опара Н. М., кандидат сільськогосподарських наук, почесний член Громадської спілки «Полтавське товариство сільського господарства»